

ÁROP – 2.2.22. „Képzés a konvergencia régiókban lévő önkormányzatoknak”

Helyi demokrácia

Dr. Reisinger Adrienn

Jóváhagyta Gáspár Mátyás HKA pillér szakmai vezető

Tartalomjegyzék:

BEVEZETŐ GONDOLATOK	1
1. DEMOKRÁCIA – AKTÍV DEMOKRÁCIA – HELYI DEMOKRÁCIA	2
2. MI KELL AHHOZ, HOGY MŰKÖDJÖN A HELYI DEMOKRÁCIA?	7
2.1. FELELŐSSÉGVÁLLALÁS	7
2.2. BIZALOM	9
2.3. TÁRSADALMI TŐKE	13
2.4. OKTATÁS	14
2.5. ERŐS CIVIL SEKTOR, CIVILBARÁT ÖNKORMÁNYZATOK.....	15
3. MIÉRT JÓ A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL ÉS A KÖZÖSSÉGI TERVEZÉS?.....	16
4. TELEPÜLÉSMÉRET ÉS HELYI DEMOKRÁCIA	17
4.1. TELEPÜLÉSMÉRET ÉS MÓDSZEREK.....	18
4.2. EGY KUTATÁS EREDMÉNYEI	21
5. HKA ÉS A HELYI DEMOKRÁCIA.....	23
5.1. FEJLESZTENI EGYÜTT?! AVAGY MIÉRT IS VAGYUNK ÉRDEKTELENEK?	23
5.2. A STRATÉGIA KIALAKÍTÁSA: CÉLOK ÉS PROGRAMOK.....	28
6. HKA ÉS A JÖVŐ.....	30
HIVATKOZOTT IRODALMAK	31
MELLÉKLET	34

Bevezető gondolatok

A HKA programmal 2014 őszén találkoztam először, ekkor kerültem bevonásra a projektbe szakértőként „Helyi demokrácia” témában. Összesen 4 település stratégiaalkotási folyamatában tudtam részt venni és segíteni, illetve megfigyelni a folyamatot.

Nagyon örülök, hogy részt vehettem a műhelymunkákon, egyrészt talán hozzájárulhattam néhány gondolattal a helyiek elképzeléseihez (annak ellenére, hogy nem ismerem részletesen a települések adottságait), másrészt én is sokat tanultam, egyrészt a helyiektől, másrészt a trénerektől is. Ezeket mind a későbbi oktatói munkám során, mind a kutatásaimban hasznosítani tudom majd. Itt szeretném megemlíteni, hogy a szakértői munka elején egy kicsit féltem attól, hogy az addig jól összeszokott és egymást már jól ismerő társaságok nem fognak befogadni, de szerencsére ez nem így történt, már a műhelynapok első felében úgy éreztem, hogy nem zavarja a csapatot a jelenlétem, így én is egyre inkább feloldódtam.

Azt itt mindenképpen szeretném kiemelni, hogy mivel személyesen egyik településen sem volt lehetőségem a teljes műhelysorozat tanulmányozására (mindegyik általam látogatott településen a 3. műhelynapon tudtam részt venni), így egészében nincs rálátásom a történésekre (természetesen dokumentumok alapján kaptam a korábbi eseményekről információt). Így véleményemet főként a 3. műhelynapra alapozva fogalmaztam meg.

A beszámoló első részében a „Helyi demokrácia” témakörét érintő elméleti kérdéseket mutatom be egyrészt korábbi szakirodalmi feldolgozásaim, másrészt az elmúlt időszakban olvasottak és gyakorlati tapasztalataim alapján. Az első részben a részvételi demokrácia, aktív demokrácia témakörét járom körül, majd az elmúlt közel egy évtizedes kutatómunkám során szerzett tapasztalataimra alapozva a társadalmi részvétel előfeltételeit mutatom be. Ezután kitérek arra, hogy miért is lehet előnyös a közösségi stratégiaalkotás, majd azt vizsgálom, hogy a település mérete mennyire tudja ezt befolyásolni. Ehhez felhasználok néhány eredményt egy kolléganőmmel folytatott kutatásból is. A beszámoló második felében közvetlenül a HKA településeken szerzett tapasztalataimat összegzem azon kérdések mentén, hogy hogyan lehet minél nagyobb mértékben az embereket motiválni a részvételre, vagy

hogyan zajlottak a stratégiaalkotás egyes lépései a településeken. Ebben a részben a hangsúly a személyes élményeken, tapasztalatokon van.

1. Demokrácia – Aktív demokrácia – Helyi demokrácia

A világ demokratikus berendezkedésű államainak működési alapja a képviseleti demokrácia rendszere, melynek értelmében az állampolgárok adott időszakonként választások formájában képviselőt választanak maguknak, rájuk bízva, hogy felelősen döntsenek az országot, adott területi egységet érintő kérdésekben (Sartori 1999). A képviseleti demokrácia egyik fontos jellemzője, hogy az állampolgárok számára csak behatárolt és korlátozott mértékű politikai beleszólásnak enged teret (Kulcsár 1997), ezért is illetik a *közvetett* jelzővel. A képviseleti demokrácia rendszere a 20. század második felében került abba a helyzetbe, hogy nem minden esetben volt képes az érdekeket, különösen a helyieket megfelelően érvényesíteni (Ugrin – Varga 2007; Nizák – Péterfi 2005). Megjelent az állampolgárok részéről az az igény, hogy ők is szeretnék közvetlenül beleszólni saját környezetük fejlődésébe, az őket közvetlenül érintő ügyek alakulásába, nemcsak a választások és egyéb népszavazások alkalmával, hanem a köztes időszakokban is. Így előtérbe került a részvétel elve, ennek módja, szereplői, jellemzői és gyakorlati megvalósíthatósága.

A *részvételi demokrácia* működése azon az elven alapul, hogy az állami szereplők mellett a társadalom és a gazdaság szereplői is részt vesznek a környezetüket alakító folyamatokban, teszik ezt önként és teljes jogú félként (Sartori 1999). Danesh Chekki (1979) a részvételi demokráciát az emberek uralmaként értelmezi, olyan értelemben, hogy az állampolgárok olyan tetteket hajtanak végre, mellyel szándékosan képesek befolyásolni a hatalmon lévők döntéseit, vagyis a közösség hatalommal való felruházásáról beszélhetünk.

Több szakértővel egyetértve (Ugrin – Varga 2007, Nizák – Péterfi 2005, Sartori 1999, Kulcsár 1997) azon az állásponton vagyok, hogy a részvételi demokráciát teljes mértékben, vagyis ahogy a jelentéséből adódna, nem lehet megvalósítani. Alapvetően a részvételi demokrácia elve minden állampolgár számára biztosítja az alábbi jogokat (Ugrin – Varga 2007):

- javaslattételi jog,
- informálás és informálódási jog,

- vitatkozási jog,
- döntési jog.

A probléma elsősorban a döntési jog biztosításában keresendő, ugyanis ezek szerint az állampolgároknak lehetőséget kell kapniuk minden fejlesztési és közügyi döntésben, aminek a gyakorlatban nincsenek meg a megvalósítási feltételei. A fent hivatkozott szerzők (Ugrin – Varga 2007, Nizák – Péterfi 2005, Sartori 1999, Kulcsár 1997) véleményét osztom abban, hogy a jövő demokrácia formája a képviseleti és a részvételi demokrácia között található. Ezalatt azt értve, hogy a képviseleti rendszer megtartása elengedhetetlen, viszont szükség van ennek kiterjesztésére, illetve szélesebb körben történő alkalmazására a részvételi elv alapján úgy, hogy teret kapnak az állampolgárok a döntések előkészítésében, a megvalósításban, de a döntés joga továbbra is a képviselők kizárólagos joga marad. Nizák Péter és Péterfi Ferenc (2005) megfogalmazásban ez a képviseleti demokrácia kibővítését jelenti részvételi elemekkel. A cél az, hogy minél több szereplő, minél több kérdésben fejtse ki a véleményét, járuljon hozzá a döntések meghozatalához és vegyen részt a megvalósításban. Továbbá a fentiek következtében a gyakorlatban a képviseleti demokrácia részvételi elemekkel történő megvalósítására használható lenne az *aktív demokrácia* kifejezés, mely olyan demokráciaformát jelöl, amelyben az állampolgárok aktívan részt vesznek a fejlesztési folyamatokban együttműködve az általuk választott képviselőkkel és egyéb helyi szereplőkkel.

Az aktív demokráciában az Ugrin – Varga (2007) szerzőpáros szerint társadalmi-beruházás központú államról beszélhetünk, aminek a lényege, hogy az állam a közösségek iránt tartozik felelősséggel és nem irányító, hanem inkább orientáló szerepe van. Ebben a modellben az állam nem a hatalmat képviseli, hanem a közösségek partnereként jelenik meg.

Az aktív demokrácia gyakorlására a legjobb a helyi szint. Az emberek mindennapjaikat azon a településen élik, ahol laknak, dolgoznak, így ismerik ezek sajátosságait, működési mechanizmusait, itt a legegyszerűbb átlátniuk a települési szint jellegzetességeit, az emberi kapcsolatokat és az ezeket működtető törvényszerűségeket. Vagyis a helyi demokrácia nem más, mint az aktív demokrácia gyakorlása települési szinten. Ez a megközelítés gyakorlatilag a *helyi kormányzás* meghatározásával egyenértékű. A kormányzás helyi szintű értelmezése arra a tényre vezethető vissza, hogy a hatékony kormányzás részvételt feltételez, amely

alapvetően helyi szinten¹ valósítható meg. Anwar Shah (2006) megfogalmazásában a helyi kormányzás nem más, mint a helyi önkormányzatok megváltozott funkciója a helyi kormányzás szemléletének figyelembevételével. A helyi önkormányzatok feladata itt már nemcsak az, hogy szolgáltatásokat biztosítsanak, hanem teret kell engedniük a demokrácia részvételi formáinak, a civil dialógusnak. A következő táblázat (1. táblázat) a régi és új típusú önkormányzati feladatokat hasonlítja össze. Ez alapján kiemelhető, hogy az állampolgárok és a civil szervezetek meghatározó szereplői a helyi kormányzásnak.

1. táblázat

A helyi önkormányzatok feladatrendszere a régi és az új típusú kormányzásban

20. századi régi nézet	21. századi új nézet
önkormányzatra fókuszál	állampolgár központú helyi kormányzásra fókuszál
a kormányznak felelős, neki kell elszámolni	a helyi szavazók felé kell elszámolni
zárt és lassú rendszerű	nyitott, gyors és rugalmas
kockázatkerülő	innovatív kockázatvállaló adott határokon belül
központi direktíváktól függ	van önálló döntési jogköre
korlátozó	bizalmat épít, és az állampolgárokat szolgálja
bürokratikus és technokrata szemléletű	részvétel szemléletű, állampolgári és civil dialógusnak épít teret
központosított rendszerű	globalizált és lokalizált rendszerű

Forrás: Shah 2006.

Vagyis a kormányzás azt jelenti, hogy nemcsak a központból, vagyis *felülről* (*top down*) irányítanak, hanem az érintettek is aktívan részt vesznek (*bottom up*). A *bottom up* típusú fejlesztés alap gondolata a szubszidiaritás elvét helyezi előtérbe, azaz minden problémát azon a szinten kell megoldani, ahol az felmerül (Stöhr 1990a, Stöhr 1990b), hiszen a problémát azok ismerik a legjobban, akik átélik annak következményeit, így a helyi adottságoknak megfelelően ők lesznek azok, akik képesek megoldást találni rájuk. Az alulról építkező irányítás mindig a belső erőforrások meglétére támaszkodik (endogén fejlődés), továbbá törekszik a helyi értékek megtartására (Stöhr 1990b, Valentiny 1995, Ács J. – Varga 2000, Romer 1994, Pike et al. 2006), és csak akkor engedi/tartja szükségesnek a központi „beavatkozást”, ha a helyi közösség nem képes a probléma megoldására (Gaskin – Smith 1997).

¹ A helyi szint alatt értem a települést és annak környezetét.

A szakirodalmi meghatározások alapján a felülről indított folyamatokat az állami szereplőkhöz kötik, míg az alulról jövőt a helyi szereplőkhöz, értve ez alatt az önkormányzatokat és a többi érintett szereplőt. Értelmezésemben a felülről történő irányítás lehet az önkormányzat szintje is, hiszen ez ugyanúgy nem a társadalmi szereplők által történő kezdeményezést jelenti, ahogy a központi állami kezdeményezések sem. Az tény természetesen, hogy a központi államhoz képest az önkormányzati kezdeményezéseket helyi szintűnek és alulról indulónak lehet minősíteni, hiszen ebben az esetben az önkormányzat saját maga tud kezdeményezéseket indítani és nem felülről várja a megoldást, de a helyi szereplőknek ez még ugyanúgy felülről irányítottnak tekinthető. Tehát a fogalomhasználat során mindig azt kell szem előtt tartani, hogy kinek a szempontjából beszélünk a kétféle irányról, hiszen értelmezésemben az önkormányzat tekintetében beszélhetünk top down és bottom up szemléletről is, melynek megkülönböztetésére használható lenne a *helyben alulról (local bottom up)* és a *helyben felülről (local top down)* vezérelt döntés kifejezések.

A helyi demokráciában való állampolgári és civil szervezeti részvételt *társadalmi részvételnek* hívjuk. Társadalmi részvétel alatt azt értem, hogy az állampolgárok egyénileg vagy közösségi módon², illetve a civil szervezetek lehetőséget kapnak arra, hogy a szűkebb-tágabb környezetükben történő folyamatokért felelősséget vállalhassanak, vagyis bevonják őket a különböző társadalmi, gazdasági ügyek alakításába, melynek véleményem szerint két fő megvalósulási formája lehet a kezdeményező fél szempontjából:

1. Helyi/térségi döntéshozókkal együtt: helyi közügyek alakítása, jogszabályok létrehozása, fejlesztési ügyek (település és térségi fejlesztés: fejlesztési programok tervezése, megvalósítása);
2. Helyi/térségi döntéshozók nélkül: hétköznapi ügyek megvitatása

Az első esetben a részvétel ösztönzése alapvetően az önkormányzat vagy az állam részéről indul, a döntéshozók kezdeményezik a szereplők aktivizálását. Bár ez a folyamat jellemzően felülről indított, nem valósulhatna meg, ha a társadalmi szereplők nem lennének aktívak és nem jelennének meg ők is már a részvételi

² Fontos kiemelni, hogy a gyakorlatban az egyéni vélemény-nyilvánításnak mindig kisebb a súlya, sokkal meghatározóbb, ha az emberek egy csoportja közösen – legyen az szervezeti keretek között vagy anélkül – lép fel az adott ügy érdekében.

folyamat kezdetén. Az első pontba jellemzően olyan ügyek tartozhatnak, melyeket nagyrészt az önkormányzatok kezdeményezhetnek főként az adott település vagy térség fejlődése érdekében (pl. településfejlesztési stratégia), de természetesen ilyen ügyekben is megjelenhetnek az állampolgárok és civil szervezetek is kezdeményezőként.

A társadalmi részvételen alapuló stratégiai tervezést *közösségi tervezésnek* hívjuk. Ebben a modellben az állampolgárok és a civil szervezetek is aktív résztvevőként jelennek meg, szolgáltatásaikat egyre többen veszik igénybe. A tervek megvalósulása hosszú távon is biztosítja a hatékony fejlődést, mert a fejlődés nem csak felülről irányított, hanem a helyi szereplők véleményét, érdekeit is tükrözi. A közösségi tervezés során nagy hangsúly van magán a tervezésen, az információk összegyűjtése primer adatgyűjtésen alapul, nagyrészt az érintettek véleménye, gondolatai szolgálják a jövőbeli tervek alapjait, így olyan tervek születhetnek, melyek megalapozottak és a többség által elfogadottak. A HKA keretében ennek gyakorlati megvalósulását lehetett végigkövetni 77 településen.

A második esetben jellemzően olyan ügyeket jelentenek, amihez közvetlenül nem szükségesek a döntéshozók, vagyis nem az önkormányzati ügyek megvitatásáról, azokban való részvételről van szó, hanem az állampolgárok és/vagy civil szervezetek által a lakosságot érintő (pl. szemétszedés, park rendbetétele, közösségi programok szervezése, gyűjtés rászorultaknak, stb.) megvitatásáról, vagyis itt a részvétel kezdeményezése alulról történik. Itt a döntéshozóknak annyi szerepük van csak, hogy az állampolgárok ismerjék azokat a kommunikációs csatornákat, ahová fordulhatnak, ha megakadnak az adott probléma megoldásában, az adott elképzelések megvalósításában, és jogi vagy szakmai segítségre szorulnak.

A fejezetben röviden összefoglaltam azokat az elméleti megközelítéseket, melyek a demokrácia fogalmi rendszerébe tartoznak, kiemelve a helyi szint jelentőségét. A továbbiakban azt fogom górcső alá venni, hogy milyen előfeltételei lehetnek a helyi demokrácia kibontakozásának, vagyis a társadalmi részvétel minél szélesebb körű helyi megvalósulásának.

2. Mi kell ahhoz, hogy működjön a helyi demokrácia?

A civil szféra szervezeteivel és a társadalmi részvétel elméleti és gyakorlati megjelenési formáival már több mint 10 éve foglalkozom, ezen időszak alatt gyűjtött tapasztalataim alapján véleményem szerint az alábbiakra van szüksége ahhoz, hogy a helyi demokrácia megfelelő módon működjön. Fontos megjegyezni, hogy a felsorolt tényezők nemcsak a részvétel alapján, hanem következményét is jelentik. A tényezők a következők:

- felelősségvállalás
- bizalom
- társadalmi tőke – az együtt gondolkodás képessége
- oktatás
- civil barát önkormányzatok
- erős civil szektor

2.1. Felelősségvállalás

A *felelősség* azt jelenti, hogy egy adott személy vagy társadalmi, gazdasági szereplő tudatosan vállalja viselkedésének és/vagy döntésének következményeit. „A *felelősségvállalást* [...] az erkölcsi érzelem által vezérelt, tudatos tevékenységnek tekintjük, amely önmagunk vagy mások cselekedeteivel kapcsolatban tanúsítunk.” (Gaskó 2010, 13. o.) Feltehető a kérdés, hogy ki és miért vállal felelősséget, vagyis a felelősség milyen kontextusban értelmezhető? A *felelősségvállaló* lehet az egyén (állampolgár), valamilyen szervezet és az állam. Mind az állampolgárok, mind pedig a különböző szervezetek (vállalatok, civil/nonprofit szervezetek, közszolgáltató intézmények, stb.) felelősek lehetnek egyrészt a saját életükért és tevékenységükért, másrészt a szűkebb, tágabb környezetükben történelemért, vagyis a társadalmi, gazdasági folyamatokért. Az állam felelőssége ez utóbbiakra terjedhet ki. Vagyis ez alapján létezik az ún. *egyéni* (individual responsibility) és a *társadalmi/gazdasági* (social/economic responsibility) felelősségvállalás koncepciója. Az egyéni felelősség esetében az egyéni érdekek és szempontok számítanak, míg a társadalmi felelősségvállalásnál a szereplők kilépnek a személyes és szervezeti körből és a közösségi célok és érdekek is megjelennek.

Az emberek egyéni személyes felelősségvállalása (self personal responsibility) azt jelenti, hogy az állampolgárok képesek a mindennapi élet szükségleteit

kielégíteni és menedzselni, egészségesen élnek, érzelmileg kiegyensúlyozottak, ellátják és rendben tartják környezetüket és gondoskodnak szűkebb környezetükről. Egy egészséges pszichikummal rendelkező egyén képes saját magát ellátni, képes a saját életében történetekért felelősséget vállalni, meg tudja ítélni, hogy tettének milyen következményei lesznek. Feltehető a kérdés, hogy ez a képesség honnan jön? A felelősségvállalás képessége elsősorban nem csak formális tanulás útján, hanem a családból és/vagy környezetből szerzett magatartásminták alapján sajátítható el (Laáb 2010). Úgy gondolom, hogy a személyes felelősségvállalás képességének tanulása már kisgyerekkorban elkezdődik, a gyerek szülei és környezetének megfigyelésén keresztül elsajátítja a felelős viselkedés alapszabályait. Ha a szülői minta megfelelő, az egyén megtanulja, hogy saját magáért saját maga a felelős és nem más (nem a szülei, nem a környezete). Természetesen a felelősség tanulása nem fejeződik be kisgyerekkorban, végig kíséri egész életünket. Ez alapján megállapítható, hogy míg a felelősség tanulásának kezdetén a szülők, addig a későbbi életszakaszban a családon kívüli világ lesz a meghatározó.

Amennyiben az egyén kilép a személyes zónájából, felelőssé válik a szűkebb-tágabb környezetében történetekért is, ebben az esetben az egyén társadalmi felelősségéről beszélhetünk (ISR). Fontos kiemelni, hogy a hazai és külföldi szakirodalom nagy része a vállalatokhoz köti a fogalmat és nem sok olyan szakirodalmat találni, ahol az állampolgárok társadalmi felelőssége (is) megjelenik (pl. Bénabou – Tirole 2010; Brown 2009; Barát 2012, stb.). Én azon a véleményen vagyok, hogy a sikeres társadalomhoz vezető út az, ha az állampolgárok felismerik, hogy egyrészt a saját életükért saját maguk a felelősek, másrészt, hogy a legkülönbözőbb módon, aktívan részt vesznek a környezetük alakításában, a felmerülő problémákat együtt oldják meg. Az ISR elemei lehetnek pl. a következők: embertársakért, a környezetért, a helyi közügyekért a település/térség/ország fejlődésért (közösségi tervezés) vállalt felelősség.

Az egyének társadalmi felelősségvállalása kapcsán meg kell említeni, hogy akkor fognak a fenti tevékenységek minél nagyobb mértéken megjelenni egy társadalomban, ha az állampolgárok elhiszik, hogy ezek a cselekedetek egyrészt nekik, másrészt környezetüknek is hasznosak és örömet okoznak, így a felelősségvállalás nem kényszer, hanem belső indíttatás eredménye lesz.

Az állampolgárok egyéni és társadalmi felelősségvállalása nem választható szét egymástól. Úgy gondolom, hogy a kettő kiegészíti egymást, továbbá a

társadalomért érzett felelősség előfeltételeként értelmezhető a személyes felelősségvállalás. Az egyén csak akkor lesz képes kilépni a társadalmi közegbe, ha a személyes szférájára vonatkozóan elsajátította azokat az ismereteket és folyamatokat, amelyek által képes saját életéért felelősséget vállalni. Ha ez hiányos, akkor az egyén nem fog készletet érezni arra, hogy másokért felelősséget vállaljon, hiszen saját magáért sem teszi meg. Ez a folyamat gyakran nem tudatosan zajlik. Ez alapján azt állíthatjuk, hogy a sikeres társadalom felé vezető út egyik legfontosabb feladata, hogy az állampolgárokat meg kell tanítani arra, hogyan tudnak felelősséget vállalni saját életükért.

2.2. Bizalom

A bizalomról rengeteg szakirodalom született már, célok, hogy a helyi demokrácia kérdéskörét érintve kiemeljek néhány gondolatomat a témáról. A bizalom annyit jelent, hogy ha bízunk valakiben vagy valamiben, akkor cselekedeteink során nem kell állandóan azzal foglalkozni, hogy mi történik, ha a másik fél nem úgy cselekszik, ahogy azt megígérte. Így lehetővé válik, hogy a bizalommal teli gazdasági és társadalmi folyamatok során teljes mértékben az adott tranzakcióra koncentráljunk, így hatékonyabb lesz a megvalósítás folyamata és a végeredmény is. A bizalom és a felelősségvállalás véleményem szerint egymással összefüggő két tényező: ha bízunk magunkban, akkor a felelősségvállalási képességünk magasabb lesz, ezáltal viszont a bizalmi szint is erősödni fog. A társadalmi részvétel arról szól, hogy a társadalom és az állam különböző szereplői egymással együtt tudnak gondolkodni és cselekedni, ez viszont a bizalom nélkül nem működik. Egy település jövőjét együtt megtervezni csak úgy lehet, ha a felek nyitottak egymás felé és megbíznak magukban és egymásban is. Több kutatás is bizonyította már (pl. Kákai 2004, Nárai 2008), hogy sok önkormányzat nem úgy tekint az általa képviselt lakosságra, mint a helyi demokrácia aktív szereplőire, és pl. versenytársat (van, amikor ellenséget is) lát a civil szerveződésekben, akik folyton csak bele szeretnének szólni a helyi ügyekbe.

Az elmúlt években számtalan felmérés készült arra vonatkozóan, hogy milyen a bizalmi szint egy országban. Az OECD országaiban az emberek 59%-a mondta azt 2008-ban, hogy megbízik embertársaiban, Magyarországon az ez érték csak 47%, a skandináv országokban az érték eléri a 80–85%-ot is (Society at a Glance 2011). Ezenkívül az Állampolgári Részvétel hete programsorozat keretében 2005 óta

minden éven elkészül a Közbizalom felmérés hazánkban (Péterfi 2014), melynek keretében a kutatók arra keresik a választ, hogy az állampolgárok (nem reprezentatív a kutatás) milyen mértékben bíznak meg az egyes intézményekben, mennyire érzik azt, hogy bele tudnak szólni az őket érintő települési ügyekbe, és milyen tényezők járulhatnak hozzá ahhoz, hogy nagyobb legyen az aktivitás. A bizalom szintje (2. táblázat) a felmérés alapján nem sokat változott, a legkevésbé a politikába, a leginkább pedig a civil szervezetekben és az önkormányzatokban bíznak az emberek, bár azt hozzá teszem, hogy ezekben az esetekben is viszonylag alacsony értékekről van szó.

2. táblázat
A bizalom mértéke az egyes intézménytípusok esetén, 2005–2013

	2005	2006	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Mennyire bízik meg...?	1-4 átlagos értékek (1=egyáltalán nem, 2=nem nagyon, 3=eléggé, 4= nagyon)							
a civil- nonprofit szervezetekben?	n.a.	2,8	2,4	2,5	2,4	2,4	2,6	2,6
a rendőrségben?	2,3	2,5	2,3	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4
az egyházakban	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2,3	2,3	2,3	2,4
az önkormányzatban?	2,5	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	2,5
az igazságszolgáltatásban?	2,4	2,4	2,1	2,2	2,3	2,2	2,2	2,3
a parlamentben?	2	1,9	1,7	1,6	1,8	1,6	1,5	1,6
a politikusokban?	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5
a közigazgatási intézményekben?	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2,4

Forrás: Péterfi 2014

A felmérés egyik nagyon fontos kérdése, hogy mi kellene ahhoz, hogy az emberek részvétele magasabb szintű legyen (3. táblázat). Szerintem a közösségi tervezés szempontjából az egyik legfontosabb tényező az, hogy a megkérdezettek kb. 40%-a mondta azt, hogy akkor venne részt, ha megkérnék rá. Úgy gondolom, hogy ez nagyon fontos üzenet az önkormányzatok számára: meg kell találni azokat az utakat, melyeken keresztül elérhetik az embereket, vagyis meg kell adni a lehetőségét annak, hogy az állampolgárok megnyílhassanak egymás előtt és a vezetés előtt is. Ez csak akkor fog menni, ha bizalmat szavaznak az emberek egymásnak és a döntéshozóknak is.

3. táblázat
Milyen esetekben vennének részt az emberek? 2010–2013

Mikor venne részt? %	2010	2011	2012	2013
Ha barát, vagy családtag is részt venne velem	30,9	41,4	40,1	40,8
Ha több információt kapnék a lehetőségekről	32,8	39,8	39,3	39,2
Ha tudnám, hogy javára válik a pályámnak	31	39	40,3	36
Ha valaki megkérne, hogy vegyek részt	32,1	35,1	36,6	40,3
Ha valaki, akinek már van tapasztalata, segítene	21,5	26,7	27,3	28,8
Ha itthonról is megtehetném	15,9	24,3	23,5	24,1
Más	13,3	4,1	5,6	6,1

Forrás: Péterfi 2014

Azokban az országokban, ahol az emberek megbíznak az őket irányító testületekben, hivatalokban, jobban fog működni a gazdaság (pl. nagyobb adófizetési hajlandóság miatt), a társas viszonyok kiegyensúlyozottabbak lesznek a kölcsönös bizalom miatt (Putnam 2000). A bizalom hiánya mind a kormány, mind a társadalom számára megnövekedett költségekkel jár (Fukuyama 2000), ennek oka, hogy a bizalmatlanság miatt szigorú formális szabályokat kell betartatni és ezeket ellenőrizni.

Végül pedig a fejezet keretein belül arra szeretnék kitérni, *miért is olyan fontos a bizalmat építeni*. A válasz egyszerű: mert a bizalmatlanságnak társadalmi, gazdasági költségei vannak, amelyek drágábbá teszik a folyamatokat (Kornai 2003):

- minden tranzakciónak magasabb lesz a költsége, mert nem elég az adott szó, külön biztosítékokra van szükség,
- több olyan intézményre van szükség, amely a visszaélések megelőzésére hivatott,
- jogviták eldöntésére szakosodott intézmények felállítása,
- csökken az innovációs kapacitás,
- atomizált, darabjaira széteső társadalom,
- lassan terjednek az olyan kereskedelmi formák, amelyekben a bizalomra lenne szükség, pl. e-kereskedelem,
- biztonsági iparban foglalkoztatottak magas száma,
- hosszadalmas igazságszolgáltatás,

- az előre jutás és a szabályok áthágása sok esetben szinonim fogalmakká válnak,
- ún. védelmi pénzek fizetése, pl. hálapénz.

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy bizalom nélkül nincs közösségi cselekvés és nincs felelősségvállalás sem, így ahhoz, hogy képesek legyünk együtt megoldani problémákat meg kell bízni egymásban. Ez csak úgy működhet, ha ebben mindenki hisz és nem a másokra vár ennek kibontakozása során. Egymásra mutogatni mindig könnyebb, mástól várni megoldást sokszor egyszerűbb, mint elgondolkodni a folyamatokon; ez viszont nem visz előbbre minket. Természetesen feltehető a kérdés, hogy miért ne hagyjuk a problémák megoldását pl. az önkormányzatra? A mai társadalmi, gazdasági folyamatok összetettsége miatt az önkormányzatok nem lesznek képesek egyedül megoldani mindent, hiszen nem ismerhetnek minden apró részletet, folyamatot, így hibás döntések is születhetnek, ami utána feljogosíthatja a helyi szereplőket, hogy tiltakozzanak. Önmagával a tiltakozással nincs is baj, viszont az emberek, ha többször belecsöppennek hasonló szituációkba, elvesztik a meglévő bizalmat is és már sem kedvük, sem energiájuk nem lesz lépéseket tenni, a végén már tiltakozni sem, minden felelősség átszáll a helyi hatalomra, mely sem rövid, sem hosszú távon nem lesz megoldás. Ahhoz, hogy ebbe az állapotba ne is jusson el egy település sem, meg kell keresni azokat az eszközöket, melyek alkalmasak lehetnek a helyi problémák kezelésére, vagy legalábbis megvitatására.

A bizalommal kapcsolatban érdekes gondolatot vet fel Russel Hardin (2003 – idézi Bryce 2007, 76), aki szerint a részvételt nem is bizalom, hanem inkább a bizalmatlanság vezérli, azért akarnak az emberek részt venni a településük formálásában, mert nem bíznak a kormányzó szervezetben és részvételükkel hozzá kívánnak járulni a sikeres folyamathoz. Viszont ahhoz, hogy képesek legyenek együttműködni, egymásban legalább bízniuk kell, legalábbis én ezen a véleményen vagyok.

Összességében a bizalomépítésről elmondható, hogy bármilyen is volt egy ember, egy közösség vagy egy ország múltja a bizalom szint felépítése lehetséges, de rövid idő alatt nem lehet eredményeket elérni, a régi szokások, normák felszámolásához idő, még hozzá jó sok idő kell. Ebben a folyamatban kulcsszerepe van a nevelésnek. A rendszerváltás után született gyerekek nevelésének középpontjában folyamatosan az új eszmék szerinti normák kell, hogy domináljanak.

A feladat nem könnyű, és amíg a régi rendszer minden eleme el nem tűnik és még élnek olyan emberek, akik nem tudnak, vagy nem is akarnak a berögzült szokások alól szabadulni, addig a bizalmatlanság is jelen lesz a társadalmi, gazdasági folyamatokban. Az csak rajtunk múlik, milyen gyorsan vagyunk képesek felépíteni újra bizalmi szintünket.

2.3. Társadalmi tőke

Ahhoz, hogy az állampolgárok aktívak és motiváltak legyenek arra, hogy egyénileg vagy civil szervezeteken keresztül részt vegyenek az életüket érintő döntésekben, szükség van arra, hogy az emberek között legyenek olyan kapcsolati hálók, amelyek lehetővé teszik, hogy képesek legyenek együtt cselekedni. A szakirodalomban ezt az együtt cselekvést a társadalmi tőke jelenlétével azonosítják (Coleman 1996 – idézi Csizmadia 2009; Bourdieu 1998; Putnam 2000). Bourdieu (1998) a társadalmi tőkét olyan erőforrások összességéként definiálja, melyek kölcsönös ismertségen alapulnak és tartós kapcsolati hálót eredményeznek. Coleman (1996) ezt a fajta tőkét pedig az egyes személyek közötti strukturált viszonyokban értelmezi. Putnam (2000) továbbá kifejti, hogy a társadalmi tőke jelenléte a közösségi kapcsolatokat egészségesebbé és gazdagabbá teheti, megtanítja az embereket arra, hogy egyszerűbb együtt gondolkodni, ezáltal nő a társadalom problémamegoldó képessége is. Erre az együttgondolkodásra van szükség a társadalmi részvétel során is, alapfeltétel tehát, hogy a helyi szereplőkben legyen meg az a szükséglet, hogy aktívan alakítsák környezetüket, egymást nem versenytársnak, hanem partnernek tekintve.

Azokban az országokban, ahol magas a társadalmi tőke szintje, jobban működik a civil társadalom, kiegyensúlyozottabbak az emberek; viszont fontos megjegyezni, hogy ez fordítva is igaz, az aktív civil társadalom tovább tudja erősíteni a társadalmi tőkét. Úgy gondolom, hogy a társadalmi tőke akkor fog magasabb szinten lenni, ha az emberek képesek közösségben gondolkodni, meglátva azokat az előnyöket, melyek ezek jelentenek (erről lásd 3. fejezet). A közösségben gondolkodás feltétele, hogy az emberek ne az egyéni érdekeiket tegyék előtérbe, hanem meglássák a közösség számára hasznos és előremutató célokat, folyamatokat. Ehhez természetesen az is kell, hogy a döntéshozók is így álljanak a kérdéshez, vagyis ne a saját (az önkormányzatét) érdekeiket tartsák szem előtt, hanem a közösségét és legyenek nyitottak a folyamat végig viteléhez.

2.4. Oktatás

Sain Mátyással (2010) teljes mértékben egyetértek abban, hogy a közösségi tervezést meg kell, hogy előzze az erre való felkészítés, oktatás. Senki nem úgy születik, hogy tudja, hogyan működik a közösségi tervezés, a társadalmi részvétel, vagy hogyan is kell közösségben gondolkodni. A 2.1. fejezetben kifejtettem, hogy az alap a felelősségvállalás, amit egyrészt családi mintákból tudunk elsajátítani, másrészt azokban a közösségekben tanuljuk meg, amelyekben életünk során részt veszünk. Úgy gondolom, hogy minél kevesebb a családból hozott tapasztalat, annál nagyobb jelentősége van a közösségi életnek, vagyis, hogy az emberek milyen csoportok részesei, és ott milyen mértékben tanulják meg a közösségi lét alapjait.

Egyetértek Laáb Ágnessel (2010), hogy a közösségi életet nem direkt formában kell tanulni, hanem erre a legjobb „terep” a mindennapi élet. Ettől függetlenül a formális oktatás is sokat tehet annak érdekében, hogy már gyerekkorban ismertté váljanak a gyerek számára olyan fogalmak, mint demokrácia, felelősségvállalás, társadalmi részvétel, közösségi élet. Ha gyerekkorban meglennének az alapok, felnőttkorban már kevesebb hangsúlyt kellene fordítani erre a fajta tanulásra, nagyobb hangsúlyt tudna kapni a tapasztalati tudás. Én úgy látom, hogy a mostani társadalomnak szüksége van a direkt oktatásra is e téren, a közösségvezérelt fejlesztés, a társadalmi részvétel sokak számára ismeretlen fogalmak, így először fel kell készíteni az embereket arra, hogy mi is ez a folyamat, utána indulhat az együtt tervezés³.

Ebben a folyamatban nagy szerepe van az olyan szakértőknek, képzőknek, akik megfelelő elméleti tudás és gyakorlati tapasztalat birtokában a megfelelő eszközök segítségével meg tudják ismertetni az emberekkel, civil szervezetekkel és a döntés hozókkal a közösségi tervezés folyamatának a lényegét és az együttgondolkodás örömét. Itt nem arra van szükség, hogy a tantermi oktatáshoz hasonlóan direkt oktatás történjen, hanem arra, hogy az érintettek saját maguktól jöjjenek rá, hogy mit is jelent a folyamat és ők mit éreznek közben, számukra miért

³ Az Európa Tanács 2007. évi 6. (oktatási célú) kiadványt jelentett meg, melyek az általános iskolások és akár magasabb szintű oktatásban résztvevők számára is a demokráciáról, a felelősségvállalásról és a társadalmi részvételről nyújt információt. Ezek közül három jelent meg magyarul is.

A kiadványok elérhetők:

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Resources/Resources_for_teachers_en.asp

fontos. Ha csak beszélünk valamiről, az hosszú távon nem visz előre, de ha csináljuk is a dolgot, az igen. Ehhez van szükség olyan szakemberekre (akár kutató, oktató vagy coach), akik értik annak a technikáját, hogyan lehet olyan légkört teremteni, hogy a tanulni és változni kívánó érintettek elsajátíthassák a társadalmi részvétel alapjait. A jó példa valószínű ragadós lesz, és lehet, hogy az elején csak néhány ember érdeklődik, egy idő után mások számára is érdekes lehet a folyamat és először csak beszélni fognak róla, később viszont már cselekedni is.

2.5. Erős civil szektor, civilbarát önkormányzatok

A részvétel jelentőségének civil és állami/önkormányzati oldali felismerése mellett egy erős és működőképes civil szektor jelenlétére is szükség van. A következő belső (szervezeten belüli) és külső (szervezeten kívüli) tényezőkkel jellemezhető az erős civil/nonprofit szektor:

- belső tényezők: megfelelő bevételi szerkezet; hatékony irányítási, menedzser funkciók; megfelelő érdekérvényesítő-képesség; megfelelő foglalkoztatási szerkezet; széleskörű kapcsolatrendszer, együttműködési-hálózatok; világos jövőkép; rugalmasság (belső, külső környezetre történő reagálás); hatékony programok.
- külső tényezők: megfelelő jogszabályi háttér; megfelelő politikai környezet; civilbarát önkormányzatok; társadalmi elfogadottság; gazdasági elfogadottság; társadalmi tőke magas szintje.

Egy országban minél több szervezet jellemezhető a fenti tényezőkkel, annál sikeresebb lehet a civil szektor működése. Fontos kiemelni, hogy a szervezetek elsődlegesen saját működésükért felelősek, míg a külső tényezők alapvetően a többi társadalmi, gazdasági és állami, önkormányzati szereplő döntéseitől függ. Így a sikeres civil szektor nemcsak a szervezetek tevékenységétől, hozzáállásától függ, hanem a többi szereplő által a szervezetek sikeressége irányába tett lépésektől is.

Az erős civil szektor egyik meghatározó külső tényezője a civilbarát önkormányzatok működése. Megállapítható, hogy a szervezetek működésének egyik fontos eleme, hogy olyan helyi társadalmi, gazdasági környezet vegye őket körül, melyben működésük biztosítása megoldott, és a szervezetek valóban céljaik elérése és nem a mindennapi megélhetés érdekében tevékenykedhetnek. Nizák Péter (2001) a következő jellemzőkkel illette a civilbarát önkormányzatokat:

- segítik a szervezetek alapítását,
- támogatják a működésüket,
- megteremtik a szervezetek működési alapfeltételeit,
- elismerik a szervezetek autonómiáját,
- lehetőséget teremtenek a helyi döntés-előkészítésben való részvételre,
- segítik a szervezetek szolgáltató tevékenységét.

3. Miért jó a társadalmi részvétel és a közösségi tervezés?

Számos kutatás, szakirodalom alapján kijelenthető, hogy a közösségi tervezés és a társadalmi részvétel rövid és hosszú távon is sok-sok előnnyel jár mind az állampolgárok egyéni életére, mind a közösségre és a gazdaságra is. Ezeket az előnyöket az oktatás során el lehet mondani, de az emberek csak akkor fogják ezeket elhinni, ha saját maguk is érzik a jótékony hatásukat. Ezért van szükség gyakorlati oktatásra, ha a folyamat tanulása során az érintettek közelebb kerülnek a társadalmi részvételhez, megélik azt, hogy milyen másokkal együtt gondolkodni, utána már el fogják hinni, hogy ez valóban jó „dolog” és nem fogják idegennek érezni azt. Természetesen attól, hogy látják az emberek, hogy hatékony lehet egy település jövőjéről együtt gondolkodni, az még nem jelenti azt, hogy később így is fognak minden esetben cselekedni, hiszen nem biztos, hogy lesz idejük, kedvük, de legalább az érdeklődésük felkeltésre került.

A társadalmi részvétel mellett szóló érv, hogy elősegíti a *helyi társadalmi közösségek szerveződését*, az emberek közötti interakciók minőségi javulását, ezáltal a társadalmi, gazdasági folyamatok kiegyensúlyozottabb fejlődését, a *bizalom erősödését* (Building new... 2006; Westholm et al. 2007). Az emberek megtanulnak közösségekben gondolkodni (Pernecky 2012), javul a problémamegoldó képességük és nem utolsósorban kiegyensúlyozottabbak lesznek.

Ehhez az kell, hogy az emberek tudjanak és akarjanak is kilépni a megszokott sémákból és keretekből és vágyjanak arra, hogy felfedezzenek a részvételen keresztül valami újat, valami izgalmasat és egymást, hiszen az együttgondolkodás során lehetőség van olyan emberek megismerésére, akikkel különben nem kerültek volna kapcsolatba az emberek.

A részvétel további előnye (Goldfrank 2002), hogy *megegerősíti a demokratikus folyamatokat*, és erősíti az emberekben azt a tudatot, hogy egy társadalom részeként teljes jogú állampolgárként élhetnek. Ez utóbbi különösen a kirekesztett társadalmi csoportok részvétele esetén lehet fontos szempont.

Putnam (2000) továbbá kiemeli, hogy már csak az a tény is pozitív hatással van a részvételre, ha az állampolgárok tagjai civil szervezeteknek, ahol megtanulhatják, hogyan kell közösségi üléseken részt venni, nyilvánosan beszédet mondani, projekteket szervezni, vitatkozni. Továbbá ezek a rendezvények összehoznak olyan embereket is, akik különben sosem találkoztak volna (Arbter et al. 2010), ami kapcsolati hálózatokat hozhat létre növelve ezzel a társadalmi tőke nagyságát.

A részvétel további nagy előnye, hogy pozitívan hat a *települések gazdálkodására* is. Egyrészt, ha olyan fejlesztések valósulnak meg, melyet a lakosság is támogat, az hosszú távon is a település és környezetének érdekeit fogja szolgálni, így nem kell néhány éven belül újra forrásokat biztosítani ugyanarra a fejlesztési problémára, hiszen probléma nem is fog nagy valószínűséggel felmerülni vele kapcsolatban. Másrészt, ha csak olyan elképzeléseket lehet támogatni, melyek finanszírozása is biztosítható, így már a beruházások megindulása előtt fel lehet és kell is mérni, hogy a fejlesztések megvalósulása után finanszírozható-e az adott infrastruktúra, szolgáltatás, és valóban lesz-e rá igény. Ezáltal sok-sok millió forint spórolható meg, ezenkívül átláthatóbbá válik a helyi, ezen keresztül a *központi költségvetés* is.

Összességében úgy gondolom, hogy mind a társadalmi, mind a gazdasági előnyök kapcsán ki lehet emelni, hogy a részvétel gyakorlatilag egy olyan közös gondolkodást jelent az érintett szereplők által, mely új tudást teremt a közösségben. Erre a tudásra tovább lehet építkezni a későbbi részvételi folyamatban is.

4. Településméret és helyi demokrácia

Fontos kérdés, hogy a társadalmi részvétel milyen településméret esetében valósulhat meg, illetve, hogy mennyire mások a módszerek a település nagyságának függvényében? Először néhány szakirodalmi felvetést ismertetek, majd egy kolléganőmmel folytatott kutatás erre vonatkozó eredményeit is bemutatom.

4.1. Településméret és módszerek

Az állampolgároknak egyénileg a részvételre a legtöbb lehetősége *helyi szinten* van. Egyrészt azért, mert a mindennapi ügyes-bajos dolgok természetüknél fogva az adott településhez kötődnek, másrészt fejlesztési kérdésekben is elsősorban a település ügyei azok, amelyek az embereket érdeklik és el is mondják róla a véleményüket a médiában, fórumokon stb.

Civil szervezetekhez vagy azért kapcsolódnak az állampolgárok, mert a szervezet olyan ügyet támogat/képvisel, amiben ők is szeretnének részt venni, vagy nem kívánják a hangjukat egyénileg hallatni, tisztában vannak azzal, hogy hatékonyabb érdekérvényesítésre van ezáltal lehetőségük/esélyük, így inkább szervezett keretek között fejtik ki a véleményüket adott kérdésben. Minél kisebb egy település az állampolgároknak annál több lehetőségük van a részvételre, hiszen az emberek jobban ismerik egymást, nagyobb a bizalom, ezáltal nagyobb valószínűséggel fognak véleményt formálni, mint egy több tíz-, vagy százezres lakosú településen. Sartori (1999) azzal érvel, hogy egy kisebb csoportban sokkal nagyobb valószínűséggel érvényesülhet az állampolgár, mint pl. egy több tízezres vagy százezres közösségben. Ennek fényében szerinte a részvételi demokrácia sokakkal ellentétben nem is olyan csodaszer, mint gondolnák, hiszen már ez a tény is nagymértékben rontja a hatékonyságát. Hasonló gondolatokat vet fel Dahl (1998) is, kutatásai alapján a részvétel sokkal hatékonyabban valósulhat meg a kisebb településeken. Továbbá Kulcsár (1997) megállapította, hogy minél kisebb egy település, annál nagyobb teret tudnak kapni az állampolgárok egyéni kezdeményezései is, de nagyobb a lehetőség erre az olyan településeken is, ahol mélyebb hagyományai vannak a lokális kötődéseknek.

Viszont az is tény, és ez ellentmond az előző gondolatoknak, hogy egy nagyobb településen sokkal szélesebb a szervezeti háló, ezáltal az állampolgárok nagyobb valószínűséggel találhatnak érdeklődési körüknek megfelelő szervezetet a részvételi gyakorlásához.

Helyi szinten a civil szervezetek jellemzően az adott települést és annak szűkebb környezetét érintő kérdésekben tudnak véleményt formálni és reagálni a társadalmi problémákra, kielégítetlen szükségletekre. Minél kisebb egy település, annál kevesebb szervezet működik (KSH), ezek jellemzően önkéntes tűzoltó egyesületek, településszépítők, sport vagy hobbiszervezetek, nyugdíjasklubok. Ezen szervezetek jelentős része nem azért jön létre, hogy közügyeket vitasson meg, céljuk

a helyi közösségek összetartása. Viszont egy nagyobb, több ezres településen már több olyan szervezet is megjelenik, amely már méreténél fogva is képes lehet arra, hogy nagyobb tömegeket mozgasson meg adott kérdésben, akár az önkormányzattal együttműködve, akár önálló kezdeményezések révén. Hozzáteszem, hogy a nagyobb településeken egy-egy szervezetnek nem elsősorban az egész település érdekeit kell szem előtt tartania, hanem csak egy kisebb településrészét. A település érdekei az egyes településrészek véleményén keresztül kerülhet kifejezésre.

A fentiek lapján tehát nem lehet egyértelműen azt mondani, hogy a helyi demokrácia kibontakozása csak kis lélekszámú településeken lehetséges, de az biztos, hogy az alacsonyabb lakosságszám közvetlenebb kommunikációt tesz lehetővé a döntéshozók és az érintettek között, de a megfelelő módszer megválasztásával akár több milliós lakosú városban is működhet a közösségi részvétel. Erre a legjobb példa a részvételi költségvetés, mely egy brazil városból, Porto Alegre-ből indult és mára több száz városban alkalmazzák a részvételi demokrácia atyjának is nevezett módszert. A közös tervezés elv alkalmazásának ötlete már az 1970-es években megjelent mintegy ellenállásként az akkor még katonai diktatúrával szemben (Pataki 2007, Abers 1998). A kezdeti lépések után végül Porto Alegre-ben (kb. 1 millió lakosú város) bontakozott ki a közösségi tervezés eszközeként alkalmazott részvételi költségvetés gyakorlata, melyet 1989 óta rendszeresen alkalmaznak a városban. Először mintegy ezer fő vett részt a tervezésben, majd a program népszerűségének növekedésével a résztvevők száma is nőtt, az 1990-es évek közepétől minden évben kb. 20 ezer aktív állampolgár segíti Porto Alegre költségvetési tervezését.

A részvételi költségvetés „...a települési költségvetés összetételének és arányainak a meghatározása és működésének az ellenőrzése egy minden lakos számára nyitott és átlátható, évente újraisméltődő vita- és tervezési folyamaton keresztül.” (Pataki 2007, 145) A részvételi költségvetés mintája Porto Alegre, a módszer alap gondolata minden városban, ahol alkalmazzák ugyanaz, viszont megjelennek egyediségek is (Cannabes 2004). A költségvetésről szóló végső döntést mindenhol az önkormányzati képviselők hozzák meg, viszont változó, hogy a döntések előkészítésébe a lakosság milyen formában kerül bevonásra. Eddig háromféle gyakorlatot figyeltek meg: a lakosság közvetlen bevonása mellett megjelenik egy választott testület (Porto Alegre-ben a Részvételi Költségvetés Tanács); a lakosság közvetlenül vagy közvetetten társadalmi szervezeteken

keresztül kerül bevonásra; az előző két eset egyszerre van jelen. Eltérés van abban is, hogy a költségvetés mekkora részére terjed ki a részvételi elv alkalmazása. Vannak városok, ahol csak egy-egy konkrét fejlesztési forrás elosztása, míg máshol a költségvetés minden tétele a lakossággal történő egyeztetés során kerül meghatározásra. Porto Alegre többek között azért is számít minta területnek, mert ott a költségvetés 100%-ára érvényesítik a részvételi elvet.

Szintén alkalmazható nagyobb településeken is az Állampolgári Tanács módszere (ezt a részvételi költségvetéssel ellentétben már több ügyen is alkalmazták hazánkban, a módszer népszerűsítését a Cromo Alapítvány végzi). Ennek lényege, hogy létrehoznak egy ún. „mini-társadalmat”, mely 12–25 fős laikus civil emberből áll, akik adott napon át egymással vitázva alakítják ki a települést érintő problémák megoldásának közös álláspontját. Gyakorlatilag a vita végére közpolitikai javaslatokat fogalmaznak meg a települési döntéshozók számára. Egy-egy ilyen ülés akár több napig is eltarthat, ezenkívül az esemény előtt a Tanács tagjai felkészítő rendezvényeken ismerhetik meg az ügy részleteit (Elliot at el. 2005). Attól függ, hogy milyen ügyről van szó (pl. egyedi probléma, vagy a település stratégiájának megtervezése) lehet akár településrészekenként is Tanácsot tartani. A módszer előnye többek között abban rejlik (Citizens Jury Handbook 2004, Lenaghan 1999), hogy legitimálja a döntéseket, ezenkívül fejleszti az emberek problémamegoldó és a közösségi szinten történő döntési képességét, továbbá fejleszti a demokratikus gondolkodást.

Bármilyen ügy megvitatására alkalmas lehet a World Café módszere (www.theworldcafe.com). Kb. 6 éve foglalkozom társadalmi részvételi módszerekkel, technikákkal, de erről a módszerről a HKA kapcsán hallottam először; természetesen a módszerek egy része nagyon hasonlít egymáshoz, de mindegyiknek van egy-egy sajátossága, amitől az más, mint a többi. Ami itt új volt, az az asztalgazda módszer, nagyon jó, hogy minden témafelelős (asztalgazda) minden asztalnál jár, így minden csoport véleménye megismerhető. A Café lényege, hogy az asztaltársaságok az adott tématerület mentén (minden asztalhoz minden téma eljut) megfogalmazzanak a jövőre vonatkozóan célokat, konkrét terveket, vágyakat, szóval, hogy gondolkodjanak együtt az adott település jövőjéről a témafelelős irányításával. Az asztalgazda feladata, hogy a folyamat végén összegezze a résztvevők véleményét és ezt prezentálja is mindenki számára. Az asztalok közötti vándorlás nagy előnye, hogy lesznek témák, amihez a résztvevők először szólnak hozzá, míg lesznek témák,

amihez úgy tudnak véleményt mondani, hogy az asztalgazda révén ismertek a korábbi vélemények is. Ahhoz, hogy minél látványosabb legyen az vélemények, ötletek bemutatása célszerű flipchartok-on színes tollak, post-it-ek segítségével vázolni az elhangzottakat, így az egyes vélemények közötti összefüggések is feltárhatók. A módszer lényege, hogy az emberek oldott hangulatban, egy kávé, üdítő és sütemény társaságában gondolataikat szabadjára engedve ötleteljenek, véleményt formáljanak annak érdekében, hogy adott témakör minél részletesebben megismerésre kerüljön.

A fenti módszerek a teljesség igénye nélkül mutattak egy kis ízelítőt abból, hogy a szokásos önkormányzati közmeghallgatáson és lakossági fórumokon kívül is „van élet”. Ezekkel a módszerekkel az a gond, hogy nem adnak teret az érintetteknek, sok esetben kötelező jellegük van, és nem arra építenek, hogy interaktív kommunikáció kezdődjön a szereplők között. Általában egy-egy felmerülő ügy, probléma kapcsán szokták összehívni őket, de általában viszonylag kevesen tudnak róluk és nem a konstruktív vitán van a hangsúly. Olyan módszert kell választani, ami természetesen illik az adott ügy jellegéhez és lehetőséget ad arra, hogy minden jelenlévő aktív legyen, elmondhassa a véleményét és ez alapján alakuljon is javaslat a közösség jövőjét illetően.

4.2. Egy kutatás eredményei

2012/13-ban országos kérdőíves kutatást folytattam Nárai Márta kolléganőmmel az állampolgárok körében annak érdekében, hogy információt kapjunk arról, hogy az egyének mit gondolnak a társadalmi felelősségvállalásról és milyen tevékenységek révén nyilvánul meg ez a mindennapokban⁴. A kérdőívet 1 071 fő töltötte ki (65% nő, 35% férfi⁵), a kitöltők nem reprezentálják hazánk lakosságát, így eredményeinket kizárólag az általunk megkérdezettekre vonatkozóan fogalmazzuk meg.

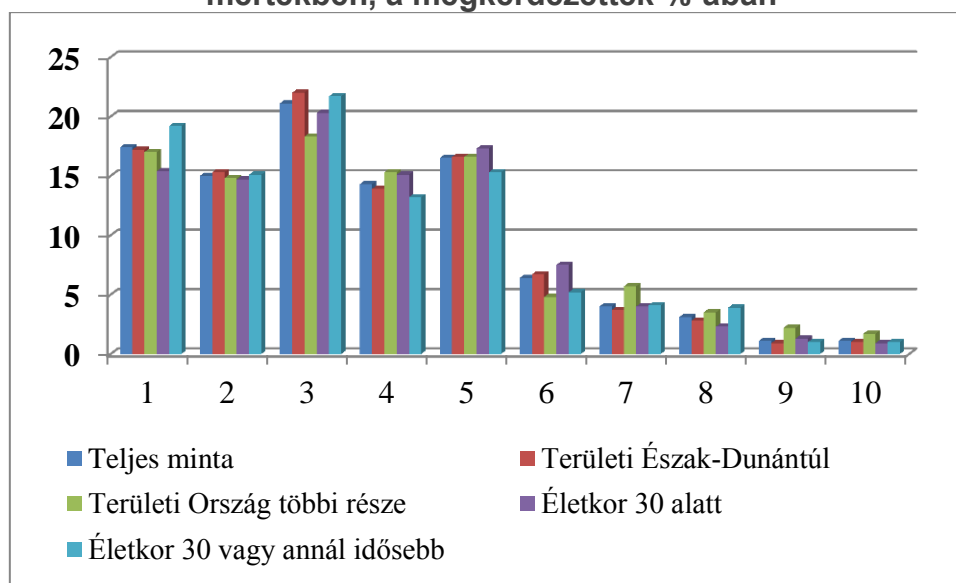
Kutatásunk során feltettük a kérdést az állampolgároknak, hogy szerintük milyen mértékben tudnak hozzájárulni a településükön történő eseményekhez, fejlesztésekhez? Mivel a megkérdezettek csak kicsivel több mint ¼-e mondta azt, hogy volt lehetősége az önkormányzat számára elmondania a véleményét és a

⁴ A kutatás eredményeiből várhatóan 2015-ben megjelenik egy monográfia az Akadémiai Kiadónál.

⁵ A 2011-es népszámlálási adatok alapján a nők aránya 52,52%.

részvételi eszközök ismerete és a részvételi gyakoriság aránya is alacsony úgy gondoltuk, hogy a megkérdezettek többsége csak kis mértékben érzi úgy, hogy hatással tud lenni a folyamatokra. Az előzetes feltételezésünk igaznak bizonyult, a megkérdezettek 84,2%-a mondta azt (1. ábra), hogy közepes vagy annál kisebb mértékben tud hozzájárulni a településen történő eseményekhez, az 1 és 10 közötti skálán az átlagos érték 3,63 lett, ami rendkívül alacsonyak mondható. Azok aránya, akik azt nyilatkozták, hogy egyáltalán nincs semmilyen befolyásuk a történésekre, meghaladja az 50%-ot.

1. ábra
Hozzájárulás a településen történő eseményekhez, 1 egyáltalán nem, 10 teljes mértékben, a megkérdezettek %-ában

Forrás: Kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

Fontosak tartottuk megvizsgálni, hogy milyen tényezők hatnak arra, hogy a megkérdezettek hányas értéket jelölték meg a skálán. A demográfiai tényezők közül az életkor és a településtípus szignifikánsnak minősült. A leginkább a 30 és 45 év közöttiek, legkevésbé a 65 éves vagy a feletti korosztály érezte úgy, hogy hatással tud lenni a településen történő eseményekre, továbbá a falvakban és Budapesten élők átlaga volt magasabb a városi lakosságénál. Ez összefüggésben van azzal, hogy a falvakban élőket nagyobb valószínűséggel kérdezi meg az önkormányzat a döntéshozatal során, továbbá az is kijelenthető, hogy a megkérdezettek átlagos attitűd értéke magasabb, mint azoké, akiket nem kérdezett meg az önkormányzat, esetükben a közepesnél nagyobb mértékben való hozzájárulás 10 százalékponttal magasabb mint a teljes mintában. Hasonlóan magasabb az átlagos érték azok esetében is, akik el is mondták a véleményüket, mint azok esetében, akik nem éltek

a lehetőséggel. Egyéb tényezőket vizsgálva megállapítottuk, hogy minél több részvételi módszert ismer valaki, vagy részt vett már közösségi kezdeményezésben, illetve önkénteskedett már (vagy szeretne) szignifikánsan nagyobb mértékben érzi úgy, hogy hozzá tud járulni a településen történetekhez. Ebből levonható az a következtetés, hogy az aktív társadalmi részvétel elősegíti azt az érzetet, hogy az állampolgár nagyobb hatással van a körülötte történő folyamatokra, vagyis úgy érzi, hogy az általa véghezvitt cselekedetnek van valamilyen mértékben hatása a településre, közösségre.

5. HKA és a helyi demokrácia

5.1. Fejleszteni együtt?! Avagy miért is vagyunk érdektelenek?

A HKA programmal 2014 novemberében találkoztam egy győri konferencián, rögtön felkeltette az érdeklődésemet, mert az elmúltidőszakban próbáltam minél több jó gyakorlatot gyűjteni a témában, másrészt mert nagyon jó kezdeményezésnek tartottam a projektet. Az elmúlt kb. 10 év alatt több településen vizsgáltam a helyi fejlesztési stratégia készítését, néhány jó példától eltekintve úgy tapasztaltam, hogy a településeken vagy az önkormányzatok, vagy a civil szervezetek vagy az állampolgárok nyitottak a közösségi tervezés iránt, az ritkán fordult elő, hogy mindhárom szereplő elkötelezett lett volna az ügy iránt.

Ezzel kapcsolatban a doktori kutatásomhoz (Reisinger 2010) készült kérdőíves (a Nyugat-Dunántúlon működő településfejlesztő civil/nonprofit szervezetek körében) és interjú (polgármesterekkel és civil/nonprofit szervezetek vezetőivel) felmérés néhány eredményét mutatom be a teljesség igénye nélkül. A kutatás arra irányult, hogy a településfejlesztő szervezetek milyen aktívak a fejlesztő munkában, illetve, hogy az önkormányzatok mennyire nyitottak az együttgondolkodásra.

Mind a községi, mind a városi szervezetek interjúalanyai egyetértettek abban, hogy egy település, területi egység fejlesztési dokumentumainak elkészítésében és megvalósításában való részvétel fontos szempont az együttgondolkodásban. Elsősorban a községi szervezetek vezetői, képviselői mondták azt, hogy az önkormányzat a településfejlesztési koncepció, szabályozási terv⁶ elkészítése, módosítása során kikéri a véleményüket, szerveznek fórumokat, ezt az

⁶ Itt jegyzem meg, hogy a települések egy részében jellemzően nem tesznek különbséget arra vonatkozóan, hogy az adott fejlesztési dokumentum fejlesztési koncepció-e vagy szabályozási terv stb. Volt több olyan község is, ahol koncepcióról beszéltek, de szabályozási tervet készítettek.

önkormányzati oldalról is megerősítették. Falvakban főleg a közösségeket érintő fejlesztések megvalósításában is teret kaphatnak a szervezetek, gyakran együtt valósítanak meg a helyi szereplők pályázati célokat, beruházásokat is.

A városok esetében kicsit más a helyzet több szempontból is. Az önkormányzati oldal kevésbé nyitott az e fajta együttműködésekre, legalábbis a gyakorlatban, elméletileg elismerik az állampolgárok, nonprofit szervezetek részvételének szükségességét a tervezés során, de több esetben ekkor sem tekintik ezt kiemelt feladatnak, inkább egyfajta kötelező feladatnak, amin túl kell esni. Sokkal inkább jellemző, hogy a szervezetekkel városi rendezvényeken, programokon tartják inkább a kapcsolatot, mint fejlesztési kérdések egyeztetése során. Az interjúkészítés során találkoztam a témát érintő egyértelmű negatív és passzív hozzáállással is. Ez utóbbi interjúalany kifejtette, hogy ők hiába terveznék a helyiekkel egyeztetve, úgylis csak olyan beruházásokat lehet megvalósítani, amire történik pályázati kiírás, vagy máshonnan van rá forrás, így a fejlesztéseket sok esetben a pályázatok és nem a helyiek elképzelése határozza meg, azt azonban hozzátette, hogy a beruházások kivitelezése előtt mindig tájékoztatják az érintetteket, meghallgatják véleményüket. A civil szervezetek megvalósításban történő részvételéről egy bizottsági elnök úgy fogalmazott, hogy mivel a fejlesztések során nagyobb beruházások valósulnak meg, azokban a nonprofit szervezetek kevésbé tudnak partnerek lenni, így szerepük inkább csak a tervezés során van.

A fentiekből az egyértelműen látszik, hogy a közösségi tervezésnek inkább a negatív oldalát látják a szereplők, vagyis, hogy időigényes, sokszor költséges is és még szervezést is igényel, így jobb a fejlesztési kérdéseket belső körben egyeztetni, aztán elfogadtatni az eredmények használóival. Ez a fajta gondolkodás hosszú távon bizalmatlansághoz és a település életével kapcsolatban érdektelenséghez vezethet. Mindegyik településen, ahol szakértőként jelen voltam, felmerült *az érdektelenség* kérdésköre. Fontos kérdés volt, hogy ezt mi okozza, és mit lehet tenni ellene? Egyik okként a megváltozott társadalmi környezet jelölhető meg, emiatt teljesen máshogy kell a közösségi lét előnyeit és szépségeit is megragadni, mint pl. 15 évvel ezelőtt. Az sem biztos, hogy az emberek többsége tisztában van azzal, hogy mit nyer a közösség által, miért jó neki társaságban lenni? Fontos lenne felmérni, hogy mi mozdítaná meg az embereket, hogy ők maguk mondják el, hogy mit is szeretnének. Ehhez javasoltam mindegyik településen az „üzenő füzet” módszert, melyet Nádasd

(Vas megye) településfejlesztési koncepciójának kialakításakor is használtak, ennek lényege, hogy elindul a faluban néhány füzet, amibe bárki, anonim módon leírhatja a véleményét, ezek a füzetek körbejárhatnak a faluban, így potenciálisan mindenkit elérhet.

Az érdektelenséggel kapcsolatban úgy gondolom, hogy a répceszemerei polgármester nagyon jó gondolatot fogalmazott meg: nem az önkormányzatnak, a polgármesternek, a szakértőnek, vagy a trénernek kell akarnia, hogy az emberek tegyenek valamit, hanem ennek belülről kell jönni, az embernek kell akarnia a változást. Kérdés persze, hogy hol van az a kritikus pont, amikor valaki azt mondja, hogy ő változtatni szeretne és elhatározza, hogy megkeresi ennek a módját.

A témát továbbgondolva, azt látom, hogy az emberek inkább a saját problémájukkal vannak elfoglalva, a közösség akkor érdekli őket, ha közvetlenül is érintettek. Továbbá többször előkerült az a gondolat is, hogy az emberek nem hisznek abban, hogy bármin is változtathatnának (tanult tehetetlenség), nincs előttük minta, hogyan is lehetne együtt gondolkodni. Az is jellemző volt, hogy a településeken inkább az idősebb generáció volt jelen, még abban az esetben is, amikor szombaton volt a műhelymunka. A jelenlévők szerint a fiatalokat nem érdekli a közösségi lét ilyen formája, továbbá a dolgozó embereket sem lehet nagyarányban kimozdítani, főként talán, mert nem érnek rá.

Azt gondolom, hogy a program legnagyobb előnye az, hogy nem kötelez senkit semmire, csak esélyt kínál arra, hogy a lakosok együtt a település vezetőivel végig tudják gondolni a falu jövőjét úgy, hogy közben folyamatosan tanulják ennek módszereit és tapasztalják meg, hogyan is működik a gyakorlatban. Véleményem szerint ez a fajta együttműködés inkább csak kistelepüléseken teljesebben ki, mindegyik általam meglátogatott településen jelen volt a polgármester és támogatója is volt a folyamatnak. Mivel csak az utolsó műhelynapokon tudtam részt venni, így csak azzal kapcsolatban tudok nyilatkozni: mindegyik településen aktív szereplő volt a polgármester és nem érezte a résztvevőkkel, hogy ő település vezetője, hanem elvegyült a jelenlévők között, úgy gondolom, ez a viselkedés már kevésbé lenne jellemző egy nagyobb városban, ahol az önkormányzat inkább áll az emberek felett, mint velük egy szinten. Ha ez így lett volna az általam felkeresett falvakban, akkor szerintem közel s távol nem lett volna hatékony a tervezés, talán az embereket nyomasztotta is volna olyan személy jelenléte, akit nem ismernek és nem is közvetlen velük.

Itt szeretném megjegyezni, hogy az sem egyszerű, hogy olyan polgármestereket találjunk, akik nyitottak a részvételre. A répceszemerei polgármester több mint 20 környékbeli településvezetőnek küldött meghívót a 3. műhelynapra, csupán csak egy meghívott jött el a rendezvényre. Nagyon gond, hogy az érdektelenség a vezetésben is jelen van, így egyrészt nehéz az embereket motiválni, másrészt azt a következtetés is le lehet vonni, hogy ebben az esetben a többi településvezetőnek még a tanulási szándéka sem volt meg.

Rábapatonán fontos gondolatként merült fel, hogy ne az érdektelenségre gondoljunk állandóan, hanem össze kellene gyűjteni a helyi értékeket, pozitívumokat, azt, hogy kikre és miért lehetünk büszkék. Sok kis közösség létezik a településen, ezekből a fenti kezdeményezések hatására egy idő után talán összeáll egy kicsit nagyobb csoport is.

Jenei Ágnes példája jutott még itt eszembe, aki egy olyan jó példát hallott az érdektelenség leküzdése céljából, hogy a polgármester összegyűjtötte a település összes lakosának értékét, tudását, képességét egyfajta helyi értéktárat készítve, és ha szükség van az adott képességekre, csak meg kell keresni az azzal rendelkező helyi lakost. Ezt mindenképpen jó ötletnek tartom, maximum néhány ezres létszámig működhet is az ilyen fajta együttműködés, ami összehozhatja az embereket és a döntéshozókat is egymással, és kiderülhet, hogy milyen tudáshalmaz van egy-egy településen, ami talán örökre rejtve maradna, mert magától az emberek nem kezdeményeznének, az információk hiányába pedig az önkormányzat sem keresné meg az adott embereket. Szintén az érdektelenség ellen és a közösség építése céljából lehet jó módszer az időbank, amit Molnár Katalin vetett fel ötletként Rábapatonán. A módszere lényege, hogy a helyiek egy bankban gyűjtik az általuk felajánlott időt, mellyel egymást tudják segíteni. Nagyon jó ötletek tartom ezt a módszert, kistelepüléseken kimondottan hatékonyan működhetne egy ilyen, ha van, aki menedzseli.

A helyi értékek kapcsán szintén Rábapatonán merült fel egy fontos gondolat az egyik résztvevő által; kb. 10–15 évünk van még, hogy az idősebb generációtól megtudjunk olyan információkat, amiket csak ők tudnak. Utána már első kézből nem fogjuk. Molnár Katalin ehhez megjegyezte, hogy élővé és használhatóvá kellene tenni a hagyományainkat, és nem őrizgetni, féltetni kell őket. Nem csak a hagyományőrzés a lényeg, hanem az, hogy használjuk, mutassuk be a megszerzett tudást.

Az ember társas lény, fontosak a kapcsolatok, az együttműködések, de sokszor ezek működtetése nehézségeket okozhat. Szintén Rábapatonán jött elő az a téma, hogy egy közösségben az emberek lelki egészségével, mentális állapotával is foglalkozni kell. Sokszor tapasztalom, hogy szakemberek szerint a fejlesztés az „beton”, az mérnöki munka, szerencsére már sokan gondoljuk úgy, hogy nemcsak az; az emberek nélkül, akik a fejlesztéseket használják, nem lehet fejlesztésben gondolkodni, nagyon fontos, hogy a helyiek mit éreznek, mit gondolnak, mentálisan milyen állapotban vannak. Egy olyan településen, ahol az emberek fásultak, gondterheltek és ezeket nem is tudják senkivel megosztani, lehet bármilyen „csilivili” fejlesztéseket megvalósítani, eredménye nem sok lesz. Nem vagyok sem szociológus, sem pszichológus, mégis úgy gondolom, hogy a mentális egészséggel sokkal többet kellene foglalkozni, ahhoz, hogy egészséges társadalomban élhessünk. Egy jó lelkiállapotú közösség nyitottabb, tettekre készebb lehet, saját magának is igénye lehet a közösségi létre.

Egymás megismerése nélkül viszont nem fognak megnyílni az emberek, így az lehet egy elsődleges feladat, hogy a települések közösségi életét egy kicsit felrázzák. Én úgy gondolom, hogy ebben nagy szerepe lehet külső szakértőknek, közösségfejlesztőknek, akik a megfelelő eszközök segítségével közelebb hozzák egymáshoz az embereket. Kell a ráhangolódás a közös munkára, hiszen az emberek többsége nem szeret mások előtt szerepelni, nem szeret véleményt nyilvánítani, mert fél a következményektől, így szükséges olyan közeget teremteni, ahol a bizalom egy minimális szintje már megvan és a szereplők is tudják, hogy jó helyen vannak jó cél érdekében.

Ezzel kapcsolatban szeretném példaként említeni, hogy a rábapatonai utolsó műhelynap Word Café-ja úgy kezdődött, hogy a jelenlévőknek be kellett mutatkozniuk egymásnak, viszont nem a hagyományos módon. Nem saját magukat mutatták be a résztvevők, hanem mindenkinek valaki mást kellett röviden jellemezni. Nagyon szimpatikus volt számomra ez a kezdés, sokkal inkább felkeltette a résztvevők figyelmét, mint a hagyományos bemutatkozás, ezenkívül a jelenlévők is úgy ítélték meg, hogy jobb így információt megtudni egymásról. Molnár Katalin hozzátette, hogy ezzel a módszerrel nagyobb valószínűséggel tudunk meg másokról pozitív információt, saját magát ritkán dicséri az ember, másrészt izgalmas dolog látni, hogy egy másik emberben milyen kép él valakiről. Ez a módszer elősegíti a hatékonyabb érzelmi ráhangolódást is a programra. Itt szeretném kiemelni, hogy

milyen fontos szerepe lehet a kommunikációnak és annak technikáinak, egy ilyen tanulási folyamatot csak olyan személyekre lehet bízni, akik értik a kommunikáció nyelvét, vagyis képesek rövid idő alatt is bizalmat kelteni egy csoportban, közösségben, hiszen ismerik azokat a néha nagyon egyszerűnek tűnő technikákat, melyek segítségükre lehetnek. Én úgy gondolom, hogy külső szakértő, tréner bevonása egy ilyen folyamatba ezért is szükséges lehet, kívülről rálátni egy helyzetre mindig más nézőpontot és más gondolatokat jelenthet, melyek szükségesek ahhoz, hogy egy közösség elinduljon az együttműködés útján és képesek legyenek egymásban megbízva, egymással kommunikálni és új tudást létrehozni.

5.2. A stratégia kialakítása: célok és programok

A települések stratégiájának kialakítása gyakorlatilag a Sain Mátyás (2010) által is felvázolt pontok alapján zajlott (természetesen az utolsó pont nélkül):

- 1) A tervezés előkészítése (helyi segítők, intézményrendszer, a tervezési folyamat ismerete, érintettek azonosítása)
- 2) A tervezési folyamat megtervezése (időszükséglet, érintett közösség társadalmi rendszere, erőforrás-szükséglet, anyagi szükséglet, konkrét lépések, kivel kommunikáljunk a tervezés során?)
- 3) Helyzetfeltárás
- 4) Stratégia megalkotása
- 5) Eredmények nyomon követése

Az *előkészítés* maga a projekt kidolgozása, a tréner felkészítése volt, a *folyamat megtervezésében* már a települések is aktívan kivették a részüket a 0. műhelynapon. Ezt azért tartom fontosnak, mert nem kész tények elé állították azokat az embereket, akik eljöttek a nyitó alkalomra, hanem velük együtt kerültek a részletek (pl. kik legyenek a későbbi meghívottak, milyen menetrend szerint alakuljon a folyamat, milyen szemléltető eszközöket használjanak?) megbeszélésre (természetesen a fő vezérfonal adott volt). Azt is ki kell emelnem, hogy a folyamat elején lehetőség volt elmondani, hogy kinek milyen elvárása, gondolata van a tervezés folyamatával kapcsolatban, el lehetett mondani a félelmeket, kételyeket és a vágyakat.

A *helyzetfeltárás* külön műhelynapot kapott, a résztvevőknek lehetőségük volt részletesen kifejezni a véleményüket a településen zajló folyamatokról. Készültek

SWOT elemzések is, a rábapatonai elemzést szeretném ezek közül kiemelni. Továbbgondolva a hagyományos elemzési kereteket olyan táblázatokat készítettek, melyek több dimenzió mentén mutatja be az egyes tényezőket. Pl. a veszélyek térképére felkerült egyik dimenzióként, hogy nagy vagy kicsi a valószínűsége, hogy bekövetkezik, másik dimenzióként, hogy mennyire fontos tényezőről van szó (nagyon fontos, közepesen fontos, kevésbé fontos). Fontosnak tartom az ilyen jellegű újításokat, hiszen sokkal árnyaltabban lehet általa átlátni a jelen helyzetet és a jövő lehetőségét.

Általában a helyzetfeltárás a stratégiai dokumentumokban szekunder adatok elemzését jelenti, a HKA településeken ez kiegészülhet szubjektív elemekkel, hiszen egy település múltja és jelene nem csak adatok halmaza (természetesen ez is fontos), hanem az ott élők véleményeinek és élményeinek összessége is. Lehet, hogy a lakosság, a civil szervezetek nem szakértők, de a saját életükről csak ők tudnak véleményt nyilvánítani. Természetesen nem nekik kell utat, játszóteret, stb. tervezni, de abban igenis kompetensek lehetnek, hogy mindezt hol, hogyan és mikor szeretnék. De tervezni csak úgy lehet, ha ismerjük a jelenlegi helyzetet, ebből lehet kiindulni. Természetesen lehet az emberek véleménye nélkül is tervezni, de nem érdemes, lehet, hogy rövid távon gyorsabb és olcsóbb, de hosszú távon elidegenítheti a lakosságot a részvételtől a megkérdezésük hiánya.

Hazánkban ez is lehet részben sok helyen az érdektelenség oka, az emberek, ha nem látják az önkormányzat részéről, hogy nyitottak a folyamat iránt, egy idő után már nem is fognak érdeklődni és nem is hiszik, el, ha kezdeményezéssel találkoznak. Ezért nagyon fontosnak tartom, hogy a HKA települések vezetői részletesen tájékoztassák a lakosságot, hogy milyen formában vonták be a lakosságot, melyek voltak azok a gondolatok, amiket az emberek véleménye alapján építettek be a stratégiába, majd a megvalósítás után arról is informálják az embereket, hogy mely fejlesztések megvalósítása mögött álltak lakossági kérések, ötletek. Ez azért lenne fontos, hogy így azok is lássák, hogy van értelme részt venni, akik nem voltak részesei a műhelysorozatnak. Ezáltal megerősítést nyerhet, hogy igenis van tere a részvételnek, nem időpocsékolás és nem kidobott pénz ebbe a folyamatba befektetni. Természetesen nem mindegy mindez hogyan történik, ahogy arra korábban már utaltam, olyan módszereket kell választani, melyben az emberek aktív résztvevők lehetnek, nemcsak egy-egy hozzászólás erejéig, hanem együttműködve

és együttgondolkodva egymással. A hangsúly azon van, hogy mindenki véleménye számít, nincsenek rossz gondolatok, ötletek.

Sokszor azt látom, hogy a *stratégiaalkotás* egyenlő azzal, hogy célokat fogalmaznak meg a szakértők a jövőre vonatkozóan, sokszor álmódva nagyokat realitás érzék nélkül. A HKA településeken ez csak az egyik eleme volt ennek a folyamatnak, a célok megfogalmazása után (ez is egy műhelynapot vett igénybe) a konkrét programok is összegyűjtésre kerültek (legalábbis elkezdődött) az alábbi kérdések mentén: Mit kell tenni? Mivel érjük azt el? Hogyan kell ehhez cselekedni? Mikor kell cselekedni? Mennyibe fog kerülni? Ki a felelőse a programnak? Ezek azért fontos kérdések, mert rávilágítanak arra, hogy nem üres célokat kell megfogalmazni, hanem végig kell gondolni, hogy miként lehet őket megvalósítani. Egy programkatalógussal kiegészített stratégia már olyan konkrétumot jelent, ami mentén letisztázódnak a szerepek, a felelősség, az időbeli korlátok. A stratégiaalkotás rész utolsó elemének kellene, hogy legyen a vélemények összegyűjtése a folyamatról, mely mindegyik településen, ahol jártam megtörtént. Számomra nagyon fontos része volt ez a programnak, és a bizalmat is tovább erősítheti.

Molnár Katalin a rábapatonai 3. műhelynapon kiemelte, hogy elindult egy közös tanulás, amihez a résztvevők sok-sok módszert, emberi értéket tanultak, az már a közösség dolga, hogy ebből mit tart meg, mit visz tovább. Fontos volt, hogy a műhelymunkák során a flipchartokon mindenki otthagyhatta a kézjegyet és közösen alakítottak ki véleményeket. Hozzá vagyunk szokva, hogy valaki úgyis megmondja, hogy mit kell csinálni, itt viszont nem ez történt.

6. HKA és a jövő

Úgy gondolom, hogy mindenképpen folytatni kell a programot, akár száz feletti település bevonásával. Az első tapasztalatok már megvannak, erre alapozva tovább lehet fejleszteni a programot. Véleményem szerint, mielőtt egy településen elindul a műhelymunka, szükség lenne olyan közösségépítő programokra, mely egyrészt feltérképezi a helyi közösség állapotát, másrészt megfelelő eszközökkel inspirálja a közösség tagjait, hogy nyitottak legyenek arra, hogy megismerjék egymást és megnyíljanak egymás előtt. Egy ilyen előkészítő program egyrészt jobb felkészülési alapot adhat a trénereknek és a szakértőknek, másrészt nagy valószínűséggel több ember részvételére lehetne számítani.

Egy másik javaslatom, amivel nyitni lehetne a települések felé, ha lenne egy olyan országos online felület, ami mindenki (nemcsak a programban résztvevőknek) számára elérhető és tartalmazza azokat a jó gyakorlatokat, melyek előremutatók és jól működők, megjelölve azokkal az információkkal, hogyan lehet tanulni tőlük, illetve útmutatást kapni. Ez azért lehet fontos, mert nem kell mindent mindenkinek tudni, lehet a már jó gyakorlatot ismerő és aktívan cselekvő szereplőktől tanácsot, információt kérni. Ez nem egy bonyolult gondolat, mégsem olyan egyértelmű elsőre; eddigi munkám során tapasztaltam már, hogy az emberek inkább mindent egyedül, maguk szeretnék megcsinálni, ha segítséget kérnek, akkor meg elvárják, hogy mindent a másik tudjon, valahol a kettő között lenne az ideális. Úgy gondolom, hogy erre azért lenne szükség, mert nagyon sok olyan pozitív példa ebben az országban, amiről nem is tudunk, sokszor csak a negatív hírek jutnak el hozzánk, ami tovább erősítheti az érdektelenséget, rombolhatja a bizalmat. Ha viszont egyre többen és többször találkozunk pozitív gyakorlattal, az erősítheti a saját magunka és egymásba vetett hitet.

Hivatkozott irodalmak

- Abers, Rebecca (1998) From Clientism to Co-operation: Local Government, Participatory Policy, and Civic Organizing in Porto Alegre, Brazil. *Politics & Society*, 4. 511–523. pp.
- Ács J. Zoltán – Varga Attila (2000) Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom*, 4. 23–38. o.
- Arbter, Kerstin –Handler, Martina –Purker, Elisabeth –Tappeiner, Georg – Trattnigg, Rita (2010) *The Public Participation Manual. Shaping the future together.* Austrian Society for Environment and Technology, Vienna.
- Barát Tamás (2012) Felelősség – Társadalmi felelősségvállalás. *XXI. Század – Tudományos Közlemények*, 27. 47–52. o.
- Bénabou, Roland – Tirole, Jean (2010) Individual and Corporate Social Responsibility. *Economica*, 1. 1–19. pp.
- Bourdieu, Pierre (1998) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. – Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.) *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Aula, Budapest. 155–176. o.
- Brown, Alexander (2009) *Personal Responsibility – Why it matters.* Continuum.
- Bryce, Herrington J. (2007) Formalizing a Connection between Trust in Government and Civic Engagement and the Community of NGOs: Institutionalizing Openness and Accessibility. – Building trust through Civic Engagement. United Nations, New York. 74–102. pp.

- Building new communities*. Outer Suburban/Interface Services and Development Committee, Melbourne. 2006. www.parliament.vic.gov/osisdc.au Letöltve: 2009. január 10.
- Cannabes, Yves (2004) Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy. *Environment & Urbanization*, 1. 27–46. pp.
- Chekki, Danesh A. (1979) *Participatory Democracy in Action: International Profiles of Community Development*. Vikas Publishing, Bombay.
- Citizen Jury Handbook*. The Jefferson Center, USA. 2004. www.jefferson-center.org Letöltve: 2008. május 10.
- Coleman, James S. (1996) Társadalmi tőke. – Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.) *A gazdasági élet szociológiája*. BKE Szociológia és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest. 99–129. o.
- Csizmadia Zoltán (2009) *Együttműködés és újjátéképesség*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Dahl, Robert A. (1998) *On Democracy*. Yale University Press, New Haven and London.
- Elliot, Janice – Heesterbeek, Sara – Lukensmeyer, Carolyn J. – Slocum, Nikki (2005) *Participatory Methods Toolkit – A practitioner’s manual*. King Baudouin Foundation, Flemish Institute for Science and Technology Assessment (viWTA), Belgium. www.viwt.be Letöltve: 2010. április 10.
- Fukuyama, Francis (2000) *A Nagy Szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Gaskin, Katharine – Smith, Justin D. (1997) *A New Civic Europe? A study of the extent and role of volunteering*. The National Centre for Volunteering.
- Gaskó Krisztina (2010) *Autonómia és felelősségvállalás*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Goldfrank, Benjamin (2002) The Fragile Flower of Local Democracy: A case Study of Decentralization/Participation in Montevideo. *Politics and Society*, 1. 51–83. o.
- Hardin, Russel (2003) *Trust and Trustworthiness*. Russel Sage Foundation, New York.
- Kákai László (2004) *Önkormányzunk értetek, de nélkületek!* Századvég Kiadó, Budapest.
- Kornai János (2003): *Tisztesség és bizalom a poszt-szocialista átmenet fényében*. – Gondolatok a Collegium Budapest „Honesty and Trust” kutatásának alapján. Kézirat. www.colbud.hu Letöltve: 2007. január 10.
- Kulcsár Kálmán (1997) *Politikai rendszer és politikai kultúra*. – Glatz Ferenc (szerk.) *A demokrácia intézményrendszere Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 11–31. o.
- Laáb Ágnes (2010) *Kompetenciaga(rá)zdálkodás*. Typotex, Budapest.
- Lenaghan, Jo (1999) Involving the public in rationing decisions. The experience of citizen juries. *Health Policy*, 1–2. 45–61. pp.
- Nárai Márta (2008) *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása*. Doktori

- disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola, Győr–Budapest.
- Nizák Péter (2001) Role of NGOs in the Local Decision-Making Processes – Example of Hungary. *Citizens' Participation in Local Self-Government*. Fridrich Ebert Stiftung, Zagreb Office, Zagreb. 25–39. o.
- Pataki György (2007) Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle*, 3. 144–156. o.
- Pernecky László (2012) (szerk.) *Egy hajóban... Hogyan segíti a társadalmi részvétel a fejlesztéseket?* Közép-magyarországi Zöld Kör és Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest.
- Péterfi Ferenc (2014) (szerk.) *Közbizalom 2013*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
- Pike, Andy – Rodríguez-Pose, Andrés – Tomaney, John (2006) *Local and Regional Development*. Routledge, London and New York.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone*. Simon and Schuster Paperbacks, New York.
- Reisinger Adrienn (2010) *Társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában – különös tekintettel a civil/nonprofit szervezetek szerepére*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem, Győr.
- Romer, Paul M. (1994) The origins of endogenous growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8. 3–22.pp.
- Sain Mátyás (2010) *Segédlet a közösségi tervezéshez*. Területfejlesztési füzetek (1). Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Váti Nonprofit Kft., Budapest.
- Sartori, Giovanni (1999) *Demokrácia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Shah, Anwar (2006) A Comparative Institutional Framework for Responsive, Responsible and Accountable Local Governance. – Shah, Anwar (ed.) *Local Governance in Industrial Countries*. The World Bank, Washington D. C. 1–40. o.
- Society at a Glance*. OECD. 2011
- Stöhr, Walter B. (1990a) Introduction. – Stöhr, Walter B. (ed.) *Global Challenge and Local Response*. The United Nations University, Mansell Publishing, London and New York. 20–34. pp.
- Stöhr, Walter B. (1990b) On the theory and practice of local development in Europe. – Stöhr, Walter B. (ed.) *Global Challenge and Local Response*. The United Nations University, Mansell Publishing, London and New York. 35–54. pp.
- Ugrin Emese – Varga Csaba (2007) *Új állam- és demokráciaelmélet*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Valentiny Ákos (1995) Endogén növekedésemélet. *Közgazdasági Szemle*, 6. 582–594. o.
- Westholm, Anders – Montero, José Ramón – Deth, van Jan W. (2007) Introduction – Citizenship, involvement, and democracy in Europe. – Deth, van Jan W. – Montero, José Ramón – Westholm, Anders (eds.) *Citizenship and Involvement in European Democracies – A comparative analysis*. Routledge. 1–32. pp.

MELLÉKLET

Publikációim a társadalmi részvételhez, helyi fejlesztéshez kapcsolódóan

Reisinger Adrienn (2006) Nonprofit szervezetek szerepe a település- és területfejlesztésben. – VI. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia, Konferenciakötet, Arisztotelész Stúdium Bt., Budapest. 236–241. o.

Reisinger Adrienn (2007) Civil szervezetek szerepe a területi folyamatokban. – Reisinger Adrienn (szerk.) *Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola Évkönyv 2006 – Tudásmenedzsment és a hálózatok regionalitása*. Széchenyi István Egyetem, Győr. 213-222. o. ISSN: 1788-8980

Adrienn Reisinger (2007) The role of the nonprofit organizations in the regional process. *2nd Annual South East European Doctoral Student Conference. CD kiadvány*. Thessaloniki, 2007.

Reisinger Adrienn (2008) Állampolgári részvétel a helyi fejlesztésekben. – Buday-Sántha Attila – Hegyi Judit – Rácz Szilárd (szerk.) *"Önkormányzatok gazdálkodása – helyi fejlesztés"* Konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. 363–368. o. ISBN: 978-963-642-243-1 http://ktk.pte.hu/sites/default/files/mellekletek/2014/05/onk_konf_kotet.pdf

Reisinger Adrienn (2009) Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – elméleti megközelítések. *Civil Szemle*, 4. 5–23. o. [http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil Szemle 2009 4 web.pdf](http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2009_4_web.pdf)

Adrienn Reisinger (2009) The role of the nonprofit organisations in the local development policy. *3rd Central European Conference in Regional Science, CONFERENCE PROCEEDINGS*, CD (ISBN 978-80-553-0329-1). Kosice, Slovakia. 1263–1281. o

Reisinger Adrienn (2010) *Társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában – különös tekintettel a civil/nonprofit szervezetek szerepére. Doktori disszertáció*. Széchenyi István Egyetem, Győr. <http://rqdi.sze.hu/downloadmanager/details/id/1455/m/2307> 251 oldal

Reisinger Adrienn (2011) A társadalmi részvétel és annak technikái. – Budai István – Nárai Márta (szerk.) *Közösségi munka – társadalmi bevonás – integráció. Szöveggyűjtemény*. Széchenyi István Egyetem, Győr. 171–185. o. http://szm.sze.hu/images/e_kiadvanyok/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_es_integracio/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_es_integracio_vegleges.pdf

- Reisinger Adrienn (2012) A társadalmi részvétel a helyi fejlesztési politikában Magyarországon – fókuszban a civil/nonprofit szervezetek. *Civil Szemle*, 1. 23–44. o. [http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil Szemle 2012 1 web.pdf](http://www.civilszemle.hu/downloads/Civil_Szemle_2012_1_web.pdf)
- Reisinger Adrienn (2012) Civil/nonprofit szervezetek a kohéziós politikában – elméleti alapok. *Tér és Társadalom*, 1. 41–66. o. <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/1875/3857>
- Reisinger Adrienn (2012) Társadalmi részvétel helyi, területi és európai uniós szinten. Róbert Péter (szerk.) *"Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben"* A 2011. június 15.-i Kautz Gyula Emlékkonferencia válogatott tanulmányai. Széchenyi István Egyetem, Győr. 267–279. o. ISBN 978-963-7175-68-8
[http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/ujkormanyzas/Reisinger Adrienn.pdf](http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/ujkormanyzas/Reisinger_Adrienn.pdf)
- Adrienn Reisinger (2012) *Social participation and local development – role of civil/nonprofit organizations*. ERSA 52nd Congress, Regions in Motion, Bratislava. 2012. augusztus 21–25. **Megjelenés:** REPEC adatbázis 20 p. <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFinal01007.pdf>
- Reisinger Adrienn (2013) Social responsibility: the case of citizens and civil/nonprofit organisations. *Tér Gazdaság Ember*, 3. 75–87. o. [http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/folyoirat/TGE I evf03.pdf](http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/folyoirat/TGE_I_evf03.pdf)
- Reisinger Adrienn (2014) Local governance or government – do the Hungarian local governments involve citizens and civil organisations in decision-making? NISPAcee (szerk.) *Government vs. Governance in Central and Eastern Europe: From Pre-Weberianism to Neo-Weberianism?: Presented Papers from the 22st NISPAcee Annual Conference*. CD kiadvány.
- Reisinger Adrienn (2014) Társadalmi részvétel és a helyi problémák kezelése. – Hulkó Gábor (szerk.) *Fenntartható önkormányzatok Észak- és Nyugat-Dunántúlon*. Nemzeti Községi Egyetem, Budapest. 7–24. o. (Konferenciakötet)
- Reisinger Adrienn (2014) Társadalmi felelősségvállalás egy kicsit másképp – állampolgárok felelősségvállalása egy primer kutatás tapasztalatai alapján. – Pannon Egyetem, Georgikon Kar (szerk.) *LVI. Georgikon Napok Konferencia tanulmányok*. Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely. 532–541. o. [http://napok.georgikon.hu/cikkadatbazisok/cat view/3-cikkadatbazis/24-2014/26-x-szekcio-alternativ-kozgazdasagtan](http://napok.georgikon.hu/cikkadatbazisok/cat_view/3-cikkadatbazis/24-2014/26-x-szekcio-alternativ-kozgazdasagtan)
- Reisinger Adrienn (2014) Társadalmi részvétel – ahogy a győri emberek látják. – Csizmadia Zoltán – Tóth Péter (szerk.) *Helyi társadalom és intézményrendszer Győrben*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr. 116–128. o. (A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. kutatás mongoráfiái, 4.)

Adrienn Reisinger (2015) Social responsibility and territorial development. – Bodor, Ákos – Grünhut, Zoltán (eds.) *Cohesion and Development Policy in Europe*. Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs. 99–108. pp.

MAGYARY
PROGRAM

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE